

До Спеціалізованої вченої ради К 26.008.04
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»
04070, м. Київ, вул. Сковороди, 2, корпус 9

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію
Шаповала Тараса Володимировича

на тему: «Міжнародно-правове співробітництво держав з питань оцінки майна», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право

Актуальність теми дослідження.

Наукове дослідження Т.В. Шаповала присвячено проблемі міжнародно-правового співробітництва держав з питань оцінки майна. Ця тема є своєрідною *terra incognita* в Україні та є дуже мало дослідженою навіть у міжнародній науці міжнародного права. Попри те, що перші комплексні, але нішеві дослідження з'явилися ще наприкінці 70-х років минулого століття, вони так і не послужили тригером ширшого наукового інтересу і опрацювання проблеми. Як наслідок, знання щодо міжнародно-правових аспектів оцінки майна, що проводиться в зв'язку з порушенням норм міжнародного права, залишаються розпорошеними між нечисленними фокусними дослідженнями та окремими ширшими роботами щодо відповідальності, майнової шкоди тощо, де питанню оцінку майна приділяється деяка увага. Вищесказане особливо справедливе в контексті навіть вужчої теми, обраної автором дисертації – співробітництва держав в питаннях оцінки майна. Займаючи лише частинку спектру проблем, пов'язаних з оцінкою майна, ця тема тривалий час залишається на маргінесі ширшої дискусії про міжнародну відповідальність та компенсацію шкоди, завдану міжнародно-протиправними діями.

Очевидно, що тема є актуальною не лише в науковому контексті, але й в прикладному і локально-українському. З початку російської агресії проти України та встановлення окупації над частиною території України з кінця лютого 2014 року, Російська Федерація почала реалізовувати свою політику з привласнення (безпосередньо та через *proxy*) публічної та приватної

власності на окупованих територіях. Окрім того, РФ відповідальна за використання природних ресурсів (відновлювальних та невідновлювальних) на окупованих територіях, створення умов, що не дозволяють користуватися власністю та отримувати дохід з її використання тощо.

Все вищесказане свідчить про неабияку актуальність обраної дисертантом для дослідження теми, її своєчасність та практичну значимість.

Структура роботи та основні висновки.

Дисертаційна робота складається зі вступу та трьох розділів. Структура роботи відображає логічну послідовність процесу розв'язання поставлених перед початком дослідження завдань.

У вступі на підставі вивчення досліджуваної проблеми сформульовано мету і завдання роботи, об'єкт, предмет, загальну методологію дослідження, обґрунтовано наукову новизну роботи, вказано на теоретичне і практичне значення здобутих результатів, наведено дані про апробацію його результатів. Чітке визначення завдань дослідження і методів наукового пошуку у вступі сприяє досягненню поставленої дисертантом мети – виявлення особливостей міжнародно-правового співробітництва держав з питань оцінки майна як складової компенсації у міжнародному праві.

У першому розділі – *«Формування стандартів оцінки майна у процесі міжнародно-правового співробітництва держав»* – дисертантом визначене поняття міжнародних стандартів, як базової категорії для початку дослідження дисертаційної теми. Окрім того, визначаються й режими, в рамках яких держави можуть комунікувати між собою щодо питань захисту майнових прав і, як наслідок, щодо оцінки майна. Умовно ці режими можна позначити наступним чином: режим дипломатичного захисту, режим прав людини, режим інвестиційних договорів. Автором констатується, що саме в рамках цих режимів (приведених у попередньому реченні в хронологічному порядку їх виникнення) почали формуватися стандарти оцінки майна. При цьому, більш ранні режими продовжують бути актуальними й сьогодні, про що свідчить хоча б сучасна міжнародна судова практика.

Автор пропонує короткий огляд ключових історичних подій та сучасних судових справ, які розкривають сутність та зміст усіх трьох режимів. Загострюється увага на тому, що машинальне перенесення стандартів оцінки майна з одного з режимів у інший приречене на невдачу.

З деталями обговорюється у першому розділі й питання відсоткових ставок на випадок несвоєчасної виплати суми заподіяної майнової шкоди та коментуються сформовані останнім часом підходи до вирішення проблеми

знецінення коштів, що є компенсацією за заподіяну шкоду. Вивчається поняття власності у системі міжнародного права прав людини та ті види порушення цього права, що відомі сучасній практиці різноманітних інституційних механізмів захисту прав людини.

Побіжно в розділі згадуються й існуючі неофіційні кодифікації міжнародних стандартів оцінки майна, зокрема та, що була здійснена The International Valuation Standards Council, консультативного учасника ЕКОСОР, та поодинокі національні стандарти. Більш детально, але без прив'язки до конкретних джерел, проаналізовано компоненти проблеми стандартів з оцінки майна: тягар доказування, джерела обґрунтування вартості майна, релевантне правове регулювання, принципи оцінки майна тощо.

Заключний параграф першого розділу представляє каталог стандартів оцінки майна, що можуть бути віднайдені в міжнародному праві, серед яких: справедлива ринкова вартість, повне відшкодування, швидка та ефективна компенсація, справедлива рівновага тощо.

Другий розділ роботи – «Механізм оцінки майна у процесі реалізації міжнародно-правової відповідальності» – розкриває питання оцінки майна при компенсації шкоди, коли спори щодо такої компенсації розглядаються інвестиційними арбітражами, судами з прав людини, іншими форумами, що можуть вирішувати питання щодо міжнародно-правової відповідальності. В цьому розділі роз'яснюється поняття компенсації та її складових відповідно до досить об'ємної практики міжнародних ад'юдикаційних інституцій.

Констатовано, що найчастішим приводом для звернень щодо оцінки майна міжнародними судовими інституціями є експропріація майна. Автор справедливо визначає, що обов'язок виплати компенсації у випадку експропріації формулюється у міжнародних інвестиційних договорах через апелювання до таких категорій як еквівалентна «ринкова вартість» (англ. market value), «справедлива ринкова вартість» (англ. fair market value), «фактична вартість» (англ. actual value), «дійсна вартість» (англ. genuine value), «реальна вартість» (англ. real value), «справжня вартість» (англ. true value). ЄСПЛ оперує декількома схожими категоріями у своїй власній оцінці майна. Проте, цей регіональний суд бере до уваги ще й інтереси відповідного суспільства.

Т.В. Шаповал проводить також важливий аналіз дати (моменту), на яку/який проводиться оцінка майна. В цьому зв'язку, автором вчасно вивчається і систематизується питання встановлення того, чи оцінка майна

повинна відображати лише ті очікування та інформацію щодо вартості, які доступні на момент позбавлення майна, чи вона також повинна враховувати інформацію, що впливає на визначення вартості інвестиції уже після дати позбавлення майна. Цікавим та відображаючим теорію та практику міжнародного права (в тому числі і у зв'язку з ситуацією на окупованих українських територіях) є поділ підходів вчених та міжнародних судів до проблеми за ознакою швидкості (інтенсивності) експропріації. Таким чином, розрізняються визначення моменту на який проводиться оцінка майна для експропріації миттєвої та так званої повзучої.

В окремому параграфі автор вивчає особливості оцінки втраченої вигоди законного власника майна через неправомірні обтяження (або ж експропріацію), що здійснюється державами або пов'язаними з ними особами.

У третьому розділі – «Вплив міжнародних неурядових організацій на розвиток міжнародних стандартів оцінки майна» – зі значно більшою кількістю деталей ніж в параграфі 1.1 автор досліджує діяльність організацій, що беруть ту чи іншу участь в оцінці майна. Найперше, Т.В. Шаповал створює мапу таких організацій у різних (щоправда, переважно європейських) юрисдикціях. Далі, надається короткий, проте досить вичерпний, огляд керівних документів, що були розроблені згаданими організаціями, або на які такі організації орієнтуються.

Важливі висновки щодо предмету дослідження зроблені автором у одному з заключних параграфів дисертації, де проаналізовано те, як стандарти [міжнародних] неурядових організацій використовуються в практиці міжнародних ад'юдикаційних установ.

Попередні висновки та зауваження.

Аналіз тексту дисертації дає мені підстави констатувати, що Т.В. Шаповал реалізував поставлені в дослідженні мету і завдання. В окремих аспектах, матеріал, що аналізується автором поданий без достатнього структурування. Часом не очевидним для стороннього читача є те, який алгоритм використовує автор для презентації власних наукових знахідок та ідей. Втім, хоч це й дещо утруднює оцінку роботи, втім не заважає позитивному її сприйняттю.

Висновки в дисертації цілком аргументовані й переконливі. Достовірність й обґрунтованість наукових положень забезпечено якісним аналізом досліджуваної проблеми; адекватно дібраним комплексом методів наукового пошуку.

Зміст автореферату відображає основні положенням дисертації.

Позитивно оцінюючи науковий внесок дисертанта, вважаю за потрібне вказати на дискусійні моменти й недоліки роботи та висловити побажання, які можуть слугувати орієнтирами в подальшій науковій діяльності.

1. В роботі дещо не вистачає чітко проведених меж між формальними питаннями закріплення в рішенні результатів оцінки майна та власне міжнародними стандартами співпраці держав щодо оцінки майна. Наприклад, у першому розділі (с. 25), автор починає дослідження питання відсоткових ставок на випадок несвоєчасної виплати суми заподіяної майнової шкоди та не роз'яснює чи є питання таких ставок якимось чином пов'язаним зі стандартами, що винесені в титул дисертаційного дослідження. Те ж саме стосується й розглянутого питання принципів компенсації за націоналізоване майно на прикладі справи «Фабрика в Хожуві». Не очевидно в зв'язку зі згаданою справою є позиція автора щодо того, чи стосується принцип «реституційності компенсацій» частиною стандартів з оцінки майна, чи він винесений за дужки таких стандартів.

2. Досить склеєним (не специфікованим) є представлення автором питання захисту власності за міжнародним гуманітарним правом та правом прав людини. В дисертації не відслідковується позиція автора щодо того, яким був внесок кожної із галузей у становлення принципів непорушності приватної власності, не коментується й те, як можуть відрізнятися принципи оцінки майна, захищеного МГП та МППЛ. Це особливо актуально через те, що МГП дозволяє користування окремими видами публічної, а часом навіть приватної, власності супротивника. Виникає питання чи має цей факт вплив на оцінку майна та, якщо має, то який?

3. Коментуючи стандарти, розроблені міжнародними неурядовими організаціями на самому початку роботи, автор вказує, що такі стандарти навряд чи є джерелом міжнародного права. Попри таке м'яке формулювання автора, очевидним є те, що подібні стандарти не можуть бути джерелом міжнародного права, проте вони можуть містити в собі норми, що є частиною звичаєвого міжнародного права. В зв'язку з цим було б корисно зорієнтуватися у тому, чи вивчав автор питання можливого формування звичаєвого міжнародного права з питання оцінки майна та чи кодифіковані в одній з неофіційних збірок стандартів оцінки майна норми звичаєвого міжнародного права.

4. Попри те, що автор в обґрунтуванні актуальності роботи посилався на практичну її значимість для України в умовах окупації частин

території держави, випукло матеріал щодо України в дисертації не представлений. Дійсно, останній параграф дисертації (який розміщений у розділі про вплив міжнародних неурядових організацій на оцінку майна) стосується України. Втім, матеріали зібрані там не сповна втамовують евристичну спрагу, виникненню якої посприяв вступ і опис актуальності. Добрим символічним показником цього є й те, що у висновках до розділу лише один пункт стосується власне України. Відповідно, хотілося б мати чіткіше уявлення про те, як матеріали з роботи можуть бути використані у українському контексті.

5. Як уже відзначалося вище, третій розділ дисертації присвячений впливу міжнародних неурядових організацій на формування стандартів (підходів) до оцінки майна. Хоча в дисертації і згадуються поодинокі стандарти, розроблені міжнародними міжурядовими організаціями, проте окремого розділу (ба навіть параграфу) освітленню цього питання не присвячено. В зв'язку з цим постає питання чому автор вирішив саме таким чином розподілити місце в своєму науковому дослідженні, щоб окремо підсвітити роль неурядових організацій, проте не зробити цього для міжурядових.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Шаповала Т. В. на тему «Міжнародно-правове співробітництво держав з питань оцінки майна» є самостійною, завершеною науковою працею, що робить значний внесок у розвиток науки міжнародного права.

Дисертація на тему «Міжнародно-правове співробітництво держав з питань оцінки майна» відповідає пп. 9, 11, 12 та 13 «Порядку присудження наукових ступенів» (зі змінами), затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567.

Її автор, Шаповал Тарас Володимирович, заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право.

Офіційний опонент:
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного
та європейського права
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

Д.О. КОВАЛЬ